

Et senarkaisk / tidligt klassisk gravrelief med to hoplitter på Ny Carlsberg Glyptotek

Adam Schwartz

For nogen tid siden gik Jan Stubbe Østergaard og jeg i gang med et samarbejde om at genudgive et prægtigt (for nu at låne et af Thomas' signaturudtryk) figurativt relief fra senarkaisk eller tidlig klassisk tid. Ideen var Jans, og han fik mig hurtigt overbevist om både det rigtige i grundideen og i værdien af et tværdisciplinært arkæologisk-filologisk samarbejde om opgaven. Dette samarbejde var lige præcis så givtigt og behageligt, som man kunne ønske sig, og frugten af det udkom sidst i 2022 i form af en artikel i *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts*.¹ Nærværende artikel er en omarbejdelse og oversættelse til dansk, og emnet burde være så nogenlunde inden for nogle af honorandens interesse- og virkeområder: græsk krig og skulptur!

Relieffet (med samlingsnummeret IN 2787) blev anskaffet i 1929 i Paris af Frederik Poulsen og kom angiveligt fra "i nærheden af Athen". Poulsen publicerede relieffet i al hast i 1929 og foreslog en datering mellem 500 og 490 f.Kr. på basis af sammenligning med attisk rødfiguret vasemaleri.² I 1942 fulgte han det op med en kort artikel, der forbandt det med slaget ved Marathon (490 f.Kr.).³ Siden er relieffet blevet kort omtalt af Gisela Richter⁴ og Reinhard Stupperich, der betegner Poulsens fortolkning som "abwegig" (uden dog at oplyse hvorfor).⁵

---

1. Østergaard & Schwartz (2022).

2. Poulsen (1929).

3. Poulsen (1942),

4. Richter (1944) 103.

5. Stupperich (1977) 15-16 og n. 1. Dette er den eneste offentliggjorte kritik af Poulsen til dato.

Fig. 1. Ny Carlsberg Glyptotek IN 2787. Fragment af et relief med to hoplitter

Beskrivelse

Den bevarede rest er 56 cm høj; både den øvre og nedre del er knækket af. Siderne er bevarede og en bredde på 50,2 cm ved basen og 49 cm øverst; altså smalnede relieffet oprindeligt ganske let til opad. Stelen selv er maksimalt 7 cm dyb; relieffet har en maksimal dybde på 2 cm. Den nederste, bevarede del (fig. 1) er formodentlig en 'predella', et felt beregnet til en indskrift eller en billedfremstilling.⁶ Den har sandsynligvis været anbragt i en kvadratisk stenbase. Oven over den er den nederste del af selve stelen, et 7 cm højt lesbisk *kymation*, af hvis bladranke der kan ses svage spor. Et fladt bånd rager lidt frem på begge sider af relieffeltet.

To figurer står med siden til på stelen og vender mod venstre, den forreste på hug, mens underben og fødder af manden bag ham viser en bred fodstilling. Den siddende mand har overkroppen drejet mod sin egen højre side. Hans positur er hverken

---

6. Se Schmaltz (1983) 156.

knælende eller hugsiddende, men minder meget om positionen ved kommandoen 'færdige!' i moderne atletikterminologi: Han er ikke statisk, men på tærsklen til handling. Han er nøgen, med venstre fod plant på jorden, mens den højre hviler på tæerne, og hans balle på dens hæl. Han er bevæbnet med skjold (vist i profil), et sværd i skede og et spyd. Skjoldet holder han foran sig på sin løftede, venstre arm; dets kant hviler på jorden og rager frem over reliefkanten. I højre hånd knuger han sit spyd så hårdt, at senen fra *palmaris longus* står tydeligt frem i håndleddet. Enderne af spydet afbrydes af hhv. reliefkant og skjold til højre og venstre. Et sværd i skede hænger langs hans side, og også dens dupsko bryder rammen. Remmen op over højre skulder har været fremstillet alene med maling. Bevæbningen viser, at han er hoplit.

En anden person står op bag ham og vender ligeledes mod venstre. Hans bare fødder, den venstre forrest, er bevaret på bundlinien, og mellem den siddende hoplits spyd og højre skinneben kan en smule af forsiden af hans ankel ses; det er næsten lodret og ville ikke ramme det knæ, der ses længere oppe mellem sværdskede og venstre lår på den siddende hoplit. Der er utvivlsomt tale om endnu en hoplit.

Fig. 2. Forslag til rekonstruktion af den stele, IN 2787 var en del af. Tegning: Ivar Gjørup

Rekonstruktion

Til rekonstruktionen har vi taget dimensionerne til *predellaen* fra Aristions stele, mens palmetten er fra Antigenes' stele.⁷ Ud fra en beregning af dimensionerne på figurerne anslår vi en højde på ca. 1,2 m for den stående, uden hjelm og hjelmbusk, hvilket ville øge højden til ca. 1,4 m. Dette vil give den stele, som IN 2787 var en del af, en totalhøjde på mindst 2 m (omend der er megen usikkerhed i beregningen af højden af bl.a. *predella*, base og stelens top). Hjelmtypen – chalkidisk – er valgt ud fra den teori, at ansigterne på et gravmonument skal være synlige. En korinthisk hjelm skulle derfor have været skubbet bagud, en løsning, der er fuldt ud mulig, men næppe er plads til i stelens felt.

Den hugsiddende mands sværdskede er tydelig at se på indersiden af den venstre arm, der holder skjoldet. Dette muliggør forståelsen af en meget lille detalje på fragmentet: Det er, hvad der er tilbage af den hugsiddende figurs venstre overarm, hvor den går ind bag skjoldet (fig. 1). Det er vigtigt, fordi det dermed er muligt at bestemme skjoldets diameter og hovedets stilling med større sikkerhed. Venstre side af stelen domineres af den konvekse overflade af et hoplitskjold i profil, lænet bagud mod bærens knæ. Den hugsiddende hoplits ryg er drejet lidt mod hans egen højre side og viser skulderbladet, muligvis fordi armen bliver stukket ind i skjoldet skråt oppefra ('kl. 11' på skjoldet) og fremtvinger en rotation af overkroppen. Dette bekræftes af den meget lille del af hoplittens venstre overarm, der er synlig. (fig. 1).

Det eneste synlige af den stående figurs bevæbning er underkanten af skjoldet, der bryder overfladen øverst i venstre side. Bredden af den tilspidsende stele sætter klare grænser for fremstillingen af hans overkrop og hans skjold. Vi foreslår derfor, at han var afbildet i en opret stilling og skjoldet holdt støttet på skulderen i en vinkel svarende til hans sidemands, og så det overlappede det lidt og – igen som sidemanden – i trekvartprofil med sænket spyd. Begge figurer indtog således en defensiv stilling, henholdsvis lavt hugsiddende og stående med skrævende ben. Det forekommer en rimelig antagelse, at han er tilsvarende bevæbnet, og at de to mænd kan identificeres som hoplitter på baggrund af især deres store skjolde, på trods af fraværet af tøj og andre våben.

---

7. Richter (1961) 44-45 no. 61.

Der kendes andre fremstillinger af hoplitter på attiske gravsteler, hovedsagelig fra anden halvdel af 500-tallet f.Kr., men disse er uden undtagelse afbildet stående. Ydermere kender vi kun til én anden arkaisk stele med to hoplitter.⁸ Men i alle disse tilfælde er hoplitterne statiske, uden nogen antydning af forestående bevægelse. Vores fragment er grundlæggende anderledes: Hoplitterne er i en defensiv grundstilling, men klar til øjeblikkelig kampindsats: Det er øjeblikket, umiddelbart inden den afgørende handling bliver udløst.⁹ Vi betragter græske gravbilleders funktion som primært kommunikativ (snarere end æstetisk), og går derfor ud fra, at dette øjeblik umiddelbart inden en afgørende handling var genkendeligt for en samtidig betragter.¹⁰ Ikke desto mindre har vi ikke kunnet finde skulpturelle paralleller til den stilling, den hugsiddende hoplit indtager på IN 2787.¹¹

Datering

Hidtil har der været enighed om at betragte fragmentet som det seneste i en serie af attiske gravrelieffer: Ingen har dateret det tidligere end 500 f.Kr.¹² Frederik Poulsen angav konsekvent en mulig tidsramme ned til 490 f.Kr. og forbandt det specifikt med slaget ved Marathon.¹³ Den eneste parallel i henseende til funktion og stil er Pollis' stele: Den er af parisk marmor og af Grossman dateret til ca. 480 f.Kr. Denne datering går ud fra figurerens handlingsparate stilling som typisk eksponent for overgangen mellem senarkaisk og tidlig klassisk tid, og fra Grossmans dato for indførelsen af den thrakiske hjelm, som Pollis bærer. Hun foreslår endvidere, at det samme værksted eller endda den samme billedhugger kan have fremstillet vores fragment.¹⁴ Vi noterer os den almindelige konsensus om forkærligheden for at fremstille det 'prægnante' øjeblik

---

8. Athen, Nationalmuseet inv. 3892; Richter (1961) 50 nr. 76 ("end of 6th century"). Den afbildede stav kan ikke med sikkerhed identificeres som et spyd.

9. Cf. Grossman (2001) 98 om Pollis' stele.

10. Her følger vi Hölscher (2017).

11. Bueskytterne (Herakles, østgavl V, and 'Paris', vestgavl XII) i gavlfelterne på Aphaia-templet på Aigina er beslægtede fra et anatomisk synspunkt, men meget forskellige, hvad handling og narrativ angår.

12. Despinis (1967) 78. Richter (1961) daterer interessant nok slet ikke. Om krigere/hoplitter i kamp i visuel attisk kultur, se Schäfer (1997) med fokus på klassisk tid.

13. Poulsen (1929) 140; (1942) 29; (1951) 32.

14. Malibu, J. Paul Getty Museum, inv. 90.AA.129. Schäfer (1997) 22; Grossman (2001) 98–100 n. 36.

umiddelbart inden handlingens udløsning som en af markørerne for, hvad der sædvanligvis kaldes tidlig klassisk tid. Samtidig tilhører IN 2787 åbenlyst en kategori af arkaiske, attiske monumenter og kan, som det seneste i gruppen, således også anses som senarkaisk. Med andre ord ligger monumentet tydeligt netop i overgangsfasen mellem de to stilistiske perioder.

Funktion: privat gravmonument?

Indtil 1961 blev IN 2787 anset som et gravmonument. Richter såede imidlertid tvivl om dette i sit værk om arkaiske gravsten i Attika pga. dets usædvanlige motiv og (efter Richters opfattelse) bredde.¹⁵ Hendes autoritet har haft indflydelse på senere publikationer af f.eks. Boardman, der gentager Richters bemærkning om usædvanlig bredde.¹⁶ Imidlertid er der intet som helst tvingende argument for, at IN 2787 skulle have andet end sepulkral funktion. Det er blevet foreslået, at IN 2787 var et offentligt monument i *dēmosion sēma* på Kerameikos, og i så fald skulle det være et *polyandrion*, dvs. et monument for en hel gruppe krigsdræbte: Nathan Arrington omtaler IN 2787 i forbindelse med figurrelieffer som dekoration af athenske tabslister og mener, at det “[...] may also have decorated a public grave because of the unusual subject matter”¹⁷; Da der imidlertid mangler såvel arkæologisk som tekstlig evidens for denne kategori i det tidlige 400-tal f.Kr., betragter vi IN 2787 som et privat kommissioneret monument over to faldne hoplitter.

Hugsiddende hoplitter i andre visuelle medier

Achilleus’ ben ses i en stilling meget lig vores hugsiddende hoplit, mens han forbinder Patroklos på en attisk rødfigurs kylix af Sosias-maleren fra ca. 500 f.Kr.¹⁸ Posituren med den drejede torso frembragt af et højt greb i skjoldet kan genkendes – og blev det af

---

15. Richter (1961) 51 med reference til Friis Johansen (1951) 101-2. Men her er Friis Johansen ikke i tvivl om dets status som gravrelief!

16. Boardman (1991) 163 og fig. 236. Se også Hiller (1975) 122 n. 14; Schmaltz (1983) 160-64; Ridgway (1993) 233.

17. Arrington (2015) 102 n. 44.

18. Berlin, Antikensammlung F 2278; Schwarzmaier & Maischberger (2016) 80-81 nr. 36; *BAPD* no. 200108.

Poulsen – på ydersiden af en attisk rødfigurs kylix af Onesimos fra ca. 490-80 f.Kr.¹⁹ Alle seks krigere har her den mindst mulige hoplitbevæbning, spyd og skjold, og sidder på hug (omend fire af dem har løftet højre knæ, ikke det venstre, og to af dem har spydet lagt over skulderen på en måde, der ikke tyder på nært forestående kamp).²⁰

En attisk rødfigurs kylix tilskrevet Apollodoros viser en hugsiddende hoplit i fuld udrustning og med chalkidisk hjelm i meget lignende positur igen, idet han kigger frem over skjoldkanten. Schefold daterer den til kort efter 500 f.Kr. og forbinder den udtrykkeligt med IN 2787 på stilistisk og kompositorisk grundlag.²¹

En attisk rødfigurs kylix af pottemageren Phintias fundet i Tanagra og fra ca. 500 f.Kr. viser en kriger, der hviler på det ene knæ og støtter sit skjold (med blæksprutteemblem) på sit venstre knæ, venstre arm og skulder, imens han sætter sin hjelm på hovedet. Hans spyd er stukket ned i jorden ved hjælp af dets *saurotēr*.²²

En stilling præcis magen til den på IN 2787 ses på et fragment af en attisk rødfigurs kylix af type C fra ca. 500-490 f.Kr.: Her sidder en hoplit på hug med venstre knæ løftet og spydet pegende nedad – men set udefra, så det store skjold fuldstændig dækker hans krop: Kun knæ og benskiner er synlige forneden og hovedet med korinthisk hjelm foroven. Han ser frem for sig med roligt og fast blik, øjensynlig klar til kamp med et øjeblikks varsel.²³

Hugsiddende hoplitter i dækstilling ses også hyppigt på mønter slået tre meget forskellige steder, nemlig Tarsos i Kilikien, Mysien og det chersonesiske Taurika på Krimhalvøen, og inden for årene 425-300 f.Kr. Mønterne fra Tarsos, sølvstaterer eller tetroboler, hører hjemme i intervallerne 440-430 f.Kr. eller før 390-385 f.Kr. Mønter af denne type viser en hugsiddende græsk hoplit på reversen, og på obversen en tia-

---

19. Paris, Louvre G 25; Poulsen (1929) 139 fig. 1; BAPD no. 203243.

20. Poulsen (1929) 139.

21. Privatsamling, Tessin; Schefold (1974) 139-40 og pl. 38.1; BAPD no. 9919.

22. Athen, Nationalmuseet inv. 1628; Boardman (1975) 35 og fig. 49 anslår Phintias' virke som maler fra 525-510 f.Kr. (men som pottemager kan han have været aktiv længere); ARV2 25, 1; BAPD no. 200146.

23. Bryn Mawr College, The Ella Riegel Memorial Museum inv. P187; Ashmead & Phillips (1971) 8-9 og pl. 6.1. 2; BAPD no. 139.

raklædt persisk rytter med enten lanse eller bue, samt inskriptionen TRZ (Tarsos) med aramæiske bogstaver.²⁴

De mysiske sølvmonter – tetrobler eller persiske hemi-sigloi – blev slået af Orontas, satrap over Mysien, omkring midten af 300-tallet f.Kr., ofte i Kisthene. Inskriptionen på dem er derfor OPONTA e.l. på reversen, mens der på obversen er en nøgen hoplit med pilos-hjelm og spyd, der sidder på hug bag sit skjold.²⁵

Hugsiddende eller knælende krigere er et almindeligt tema i persiske visuelle medier, så her har man måske tilpasset et eksisterende motiv til et område med megen kontakt mellem græsk og persisk kultur.²⁶ Hoplitten er også hjemmehørende i den græsk-persiske verden, hvor han ofte kæmper mod en rytter i medisk dragt, og mønterne skal måske forstås i den kontekst.²⁷

Bronzemønterne fra Chersonesos kan dateres til ca. 350-300 f.Kr. og viser på reversen en hugsiddende hoplit med spyd og skjold, vendt mod venstre, over inskriptionen XEP.²⁸

Hugsiddende hoplitter i skriftlige kilder

Selvom hugsiddende hoplitter altså forekommer i en række forskellige visuelle medier, er der næsten intet at finde i samtidige skriftlige kilder, på trods af krigens centralitet som tema. En enkelt, mulig allusion forekommer i Euripides' *Fønikerinderne*, hvor en budbringer beskriver duellen mellem Eteokles og Polyneikes; men her er det formentlig netop duellkamp én mod én, og beskriver derfor ikke en statisk hugsiddende positur, men to duellanter, der varsomt kredser om hinanden med bøjede knæ for at få maksimal dække af deres skjold.²⁹

---

24. Casabonne (2000) 68, 76–80 inddeler typen i undergrupperne A 1 og F 1–10. Sølvmønt fra Tarsos, London, British Museum inv. 1914,0706.6 <https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1914-0706-6> (tilgået 11.12.2021).

25. Troxell (1981) 30 og pl. 4 no. 4.

26. Se Boardman (1970) 201, 309-10, 314, 319, 323-27 for en diskussion af lignende afbildninger på persiske segl og gemmer, ofte fremstillet af græske kunsthåndværkere.

27. Harrison (1982) 68; cf. Casabonne (1995) 159-61.

28. Avram, Hind & Tsetschladze (2004) 943-44; Anokhin (1980) med plancher; Price (1993) pl. XXIX nrr. 734-44.

29. Eur. *Phoen.* 1382-85.

En berømt passage fra Diodoros eksemplificerer den athenske strateg Chabrias' koldblodighed over for en talmæssigt overlegen fjendtlig styrke: "Men atheneren Chabrias, der anførte sine lejetropper, gav dem ordre til at holde stand mod fjenden med åbenlys foragt, idet de samtidig holdt deres plads i formationen og lænede deres skjolde mod knæene, mens de ventede med løftede spyd."³⁰ Det er en almindelig antagelse, at Chabrias' tropper knæler, men det er ikke tilfældet: Chabrias beordrede dem til at stå op i formation, med spydene holdt lodret og skjoldene i hvil på jorden, lænet mod soldaternes knæ.³¹

Stillingen som kilde til samtidig militær praksis

Selvom fremstillingen af hoplitterne på IN 2787 naturligvis er underlagt sin samtids fremherskende ikonografiske normer, såsom deres nøgenhed, kan den godt afsløre noget om samtidig militær praksis. Den er i dette tilfælde vellykket fra et kompositiv og æstetisk synspunkt, men det er ikke desto mindre højst usædvanligt, at en kriger afbildes hugsiddende på et relief: Faktisk kender vi ikke til en eneste anden, arkaisk eller klassisk fremstilling af en knælende eller hugsiddende person, kriger eller ej. Det forekommer derfor usandsynligt, at stillingen er valgt af æstetiske hensyn alene, hvis den samtidig ville virke forvirrende eller direkte uforståelig på samtidige betragtere.

---

30. Diod. Sic. 15.32.5: Χαβρίας δ' ὁ Ἀθηναῖος τῶν μισθοφόρων ἀφηγούμενος παρήγγειλε τοῖς στρατιώταις δέχεσθαι τοὺς πολεμίους καταπεφρονηκότως ἅμα καὶ ἐν τῇ τάξει μένοντας, καὶ τὰς ἀσπίδας πρὸς τὸ γόνυ κλίναντας σὺν ὀρθῷ τῷ δόρατι μένειν; cf. Plut. Pel. 18.3; Polyain. 2.1.2; Nep. Chabr. 1.

31. Anderson (1963), fulgt af Buckler (1972); Stylianou (1998) 97-98; Schwartz (2009) 101 n. 398. Se især Buckler (1972) 467: "The point of this entire episode is that while Agesilaos is mounting his attack, Chabrias' troops are standing at rest, a position roughly comparable to the ›at ease‹ position of modern armies. Chabrias' men are standing in a position that permits them to be ready for action at a moment's notice, but still allows them to take their ease. [...] The casual attitude of Chabrias' line contrasts with the bravado of Agesilaos' hoplite-phalanx making its uphill attack. It was simply Chabrias' graphic way of calling Agesilaos' obvious bluff." For en tredje fortolkning af kilderne (der dog ikke uden vanskelighed kan bringes til at stemme overens med kilderne), se Mathew (2012) 217–19.

Den bageste hoplit står ret op, med skrævende ben og fødderne solidt plantet på jorden – præcis i den udgangsstilling for kamp, som Tyrtaios foreskriver for hoplitter.³² Der er ingen mangel på opretstående hoplitter på attiske gravsteler; det er faktisk nærmest den faste stilling, som også passer fortrinligt til formatet på en standardgravmarkør.³³ De adskiller sig dog på et væsentligt punkt: På arkaiske steler har de benene samlet, mens de klassiske fremviser hoplitter, der enten står ret op og ned på samme måde eller (i få tilfælde) stormer frem til kamp.

Det er derfor værd at undersøge, hvorfor en så ukonventionel positur er så prominent fremstillet på denne stele. Der er naturligvis den kompositoriske fordel, at man i det relativt smalle billedfelt kan se mere af manden bagved (og derfor se begge mænd tydeligt, hvilket ville være vanskeligere med to stående figurer). Men dette er næppe i sig selv tilstrækkeligt: Scenen skulle helst være genkendelig og troværdig for et samtidigt publikum. Begge krigere hviler i et vist omfang deres skjold på skulder og/eller jord, hvilket er sund fornuft: Et hoplitskjold var stort og tungt, og det krævede kræfter at holde det oppe i dækstillinger. Der var ingen god grund til at køre sig selv træt før selve kampen; navnlig ikke når skjoldet kunne støttes på jorden mod ens knæ og samles op på et øjeblik.³⁴ Men i så fald må den forreste hoplit være fremstillet i en tilsvarende tilstand af kampparathed. Dette afføder to spørgsmål: 1) hvilken fordel giver denne stilling i forhold til den langt mere almindelige, stående stilling, som den bageste hoplit her indtager? 2) Hvis stillingen var kendt og brugt, hvorfor er den så unik blandt bevarede skulpturer og fremstillinger i det hele taget?

1) Hoplitfalanksen var en defensiv formation. Den gav køb på bevægelighed, fart og alsidighed for at opnå maksimal gensidig beskyttelse fra formationens kompakthed, især de enkelte hoplitters skjolde. Dette gjorde det muligt at minimere afhængigheden af træning og kunnen med våben.³⁵ Den var derfor velegnet til de borgermilitser, som bystaternes hære i arkaisk og klassisk tid reelt var, mange af hvis medlemmer næppe

---

32. Tyr. fr. 11.21–22 West: “[...] Lad hver mand stå fast, med benene godt fra hinanden og begge fødder plantet på jorden” ([...] εὖ διαβὰς μέντω πρὸν ἀμφοτέροισι | στήριχθεις ἐπὶ γῆς [...]).

33. Richter (1961) har en katalog over i alt 79 fund, der afgjort eller muligvis hører til attiske gravsten fra arkaisk tid. Af dem er der på de 37 bevarede dele eller hele fremstillinger af et menneske; af disse 37 igen er 14 afgjort eller muligvis “warriors” (som Richter kalder dem, uden dog at inkludere dem i sit generelle index).

34. Schwartz (2009) 28–31, 100–101.

35. Xen. *Cyr.* 2.1.16–17; 2.3.9–11; Plat. *Lach.* 182d – 184c.

havde den fornødne tid til at våbentræne og eksercere for at opretholde samme kamp-effektivitet som en mere kompleks organisation. Alligevel drev man aldrig dette princip til sin logiske konklusion ved at bide sig fast og derved tvinge fjenden til at angribe ens stilling – man gik altid til modangreb, selv når det betød at opgive en klar taktisk fordel i terræn e.l.³⁶

Den unikke, hugsiddende stilling på IN 2787 er derfor så meget desto mere overraskende, som den er overordentligt statisk defensiv. Vi kan formode, at den indicerer en anden kampsituation, hvor det var fordelagtigt at forblive urørlig, mens man blottede så lidt af kroppen som overhovedet muligt ved at sidde på hug bag skjoldet. Og da dette er uden for normal militær doktrin, må disse omstændigheder også have været tilsvarende uden for det normale. Det kan næppe dreje sig om et infanteriangreb: Her ville den meget lave position og manglende bevægelighed være en stor ulempe. Det kunne være en del af et forsvar mod et rytteriangreb, men her er en essentiel del at holde spydene *rejist* mod de angribende hestes bringer med *saurotēren* fæstnet i jorden for at absorbere kraften i det voldsomme sammenstød. Men den hugsiddende hoplit på IN 2787 holder sit spyd skråt nedad, med spydspidsen på jorden. Ydermere blev samtidigt rytteri sjældent brugt til frontale stødangreb mod koncentreret infanteri, til dels på grund af manglen på sadler og stighbøjler: Det blev i stedet brugt til opgaver som rekognoscering, forfølgelse, træningskamp og flankangreb.³⁷ Som det sidste kan stillingen forstås som beskyttelse mod pile eller slyngeprojektiler. Sådanne fjernvåben udgjorde en særlig trussel mod tungt og mindre mobilt infanteri, og eftersom de kunne ramme og påføre skade på afstande op til 175 m, deres baner var uforudsigelige, og deres fart gjorde dem ekstremt svære at se i flugten, var det bedste, man kunne gøre stillet over for en salve, at søge dækning.

2) Samtidige kilder nævner nu og da bueskytter i tidens græske hære, men de blev tilsyneladende normalt ikke deployeret i tilstrækkelige tal (eller med tilstrækkelig dygtighed) mod hoplitfalankser til at påvirke udfaldet, f.eks. ved at afskyde pile i koncentrede salver. Det kan man til gengæld ikke sige om persiske styrker, hvis primærvåben

---

36. Thuk. 4.96.1; Xen. *Hell.* 2.4.11-19; 3.4.23; 3.5.18-19; 4.3.17.

37. Se Asklepiodotos 7.1 for et overblik over rytteriets opgaver. Asklepiodotos skrev langt senere, men i mellemtiden var rytteri kun blevet vigtigere, så hans angivelser er også valide for hoplitfalanksens storhedstid. For eksempler, se også Thuk. 4.44.1, 4.96.5, 6.70.3, 7.44.8; Plat. *Symp.* 221a-c; Xen. *Hell.* 5.3.3-6.

afgjort var buen, og som også talte kontingenter fra deres vasalfolkeslag, som ofte var udrustet på samme måde.³⁸ Dareios I den Store lagde vægt på dette i sin tresprogede indskrift ved Naqsh-e Rostam: “Som udkæmper af slag er jeg en god udkæmper af slag. [...] Som rytter er jeg en god rytter. Som bueskytte er jeg en god bueskytte, både til fods og til hest [...].»³⁹ Dareios indførte et nyt møntsystem, der trak på samme billedsprog og viste kongen som bueskytte i *Knielauf* på guldmønter og således reflekterede temaets vigtighed for persisk identitet og dets legemliggørelse af persisk magt. Grækerne fangede godt budskabet: På trods af mønternes officielle navn, ‘dareiker’ (*dareikoi*), kaldte de dem tit slet og ret for ‘bueskytter’ (*toxotai*).

I Esajas’ Bog, formentlig skrevet mellem 550 og 539 f.Kr., står der: “Nu vækker jeg Medien mod dem. [...] [M]ed buen strækkes unge mænd til jorden; de viser ikke moderlivets frugt barmhjertighed, de viser ikke børnene skånsel.”⁴⁰ Herodot påstår, at “[f]ra femårsalderen til tyveårsalderen oplærer de kun sønnerne i tre ting, nemlig at ride, at skyde med bue og at tale sandhed.”⁴¹ Aischylos, der var i kamp med persiske

---

38. Hdt. 7.61-80, der eksplicit nævner medere, baktriere, sakere, indere, parthere, sogdiere og arabere som bueskytter, blandt mange andre. Bueskytter udgjorde en væsentlig procentdel af en hvilken som helst persisk styrke på et hvilket som helst tidspunkt; se Tallis (2010) 216-17: “It is probable that Achaemenid formations followed the Elamite tradition of maximising the numbers of archers in the infantry units, unlike the Assyrians who seem to have maintained a 50 : 50 ratio of archers to shielded spearmen.”

39. DNB § 2g – 2h; Kuhrt (2007) 2. 505. Dette udsagn kan også findes hos Strabon 15.3.18 (der citerer Onesikritos). Lecoq (1997) 223 n. 1 kommenterer, “L’arc est une arme noble, et c’est aussi, avec la lance, l’emblème de la puissance royale: Darius est représenté avec un arc à Bisotun, et Aspaçana porte son carquois à Naqš-e Rostam.” Aspaçanā (eller Aspathines), afbildet mens han bærer på kongens kombinerede kogger og buhylster, var en højtplaceret embedsmand ved hoffet; se Hdt. 3.70.

40. Esajas’ Bog 13.17-18; for kompositionsdatoen, se Whybray (1983) 11-12.

41. Hdt. 1.136.2: παιδεύουσι δὲ τοὺς παῖδας ἀπὸ πενταέτεος ἀρξάμενοι μέχρι εἰκοσαέτεος τρία μῶνα, ἵππεύειν καὶ τοξεύειν καὶ ἀληθίζεσθαι (Hjortsø og Hastrup overs., modifieret).

tropper både ved Marathon og Salamis, understreger igen og igen forskellen på de persiske bueskytter og deres græske fjender, hvis hovedvåben er spydet.⁴²

En yderligere indikation på, at persiske pile var en alvorlig bekymring for græske hoplitter er den ufikse indretning, der dukker op i visuelle medier omkring 540 f.Kr., åbenlyst indført som et sammenflicket modtræk mod netop denne uvante trussel: “a rectangular apron of leather or heavy cloth [...] shown fastened to the lower edge of the shield by studs or rivets, and hanging down almost to the bearer’s ankles”.⁴³ Dens græske navn er ikke overleveret, men den omtales i moderne forskning ofte som *shield apron*.⁴⁴ Såvel den tidligste som den seneste fremstilling er, måske naturligt nok, fra Lilleasien, mens de i en athensk kontekst er begrænset til vasemaleri fra senarkaisk og tidlig klassisk tid, mens det overvældende flertal falder kronologisk sammen med Per-

---

42. Aischyl. *Pers.* 140-49: »Hvordan klarer Dareios' søn sig, | vores leder, kong Xerxes, og hvis vej | hælder sejren, til buernes side, | eller kommer vi mon til at vide, | at de sejrende kæmper med lanser« (πῶς ἄρα πράσσει Ξέρξης βασιλεύς | Δαρειογενής; | πότερον τόξου ῥῶμα τὸ νικῶν, | ἢ δορυκράνου | λόγχης ἰσχύς κεκράτηκεν; [Maribo Larsen overs.]); se også 26-29, 52-55, 81-85, 239-40, 268-71, 278, 554-57, 925-27, 1018-23.

43. Anderson (1970) 17. Denne den tidligste forekomst er på et fragment af en sortfigurs vase fra Klazomenai (Bruxelles, Musées Royaux inv. 831); se Jarva (1987) 3 og fig. 1.

44. Jarva (1987) 2.

serkrigene og derpå forsvinder igen: dette underbygger fænomenets indførelse som et defensivt modtræk mod projektiler i fjernkamp.⁴⁵

Endelig kan det nævnes, at samtidige fremstillinger også viser brugen af buer i krig og effekten af pileskud på menneskekroppen. Den allerede omtalte kylix af Sosias-maleren viser Achilleus, der forbinder Patroklos' arm: Forneden til venstre ligger den udtrukne pil, som Patroklos glør ondt på. I skulptur fra samme periode kan man blandt scenerne fra den trojanske krig i vestgavlen på Athene Aphaia-templet se en døende kriger, der holder om en pil boret ind i hans bryst.⁴⁶

Tilsvarende figurerer der en pil i ikke-mytologisk kontekst på endnu en kylix fra Perserkrigene, af Brygos-maleren: Her ses en pil forneden til venstre med en hoplit, der er i bevægelse fremad og holder sit skjold med *shield apron* frem foran sig, netop som en kastet sten er ved at ramme det.⁴⁷ Denne scene skal nok forstås som en fremstilling af virkelig, samtidig kamp.

Grækerne havde således god grund til at være på vagt over for truslen fra dette frygtindgydende fjernvåben, brugt i store tal af en trænet fjende, og til at forsøge at tage brodden af dets effektivitet. At denne trussel var reel nok kan ses af tegeaternes hastige tilbagetrækning til en sidste desperat kamp i en tæt byge af pile ved Thermopylai i 480 f.Kr., og af den knibe, spartanerne fandt sig i ved Plataiai i 479 f.Kr., ude af stand til at komme nogen vegne eller forlade deres dække i et haglvejr af pile – for-

---

45. Poulsen (1929) 138; Jarva (1987) 23-25 for en udtømmende katalog, der opregner 98 athenske forekomster i et interval fra senarkaisk to tidlig klassisk. Jarva kommenterer (på s. 4): "The chronological range of these begins, according to the prevailing chronology, in the first quarter of the fifth century B.C. There is a notable concentration of representations in the first quarter of the century with something like 40-43 examples, whereas those datable to the second quarter of the century are less numerous, slightly exceeding thirty pieces, and only a few vases are datable to the third quarter of the century. The chronological peak in the first quarter of the fifth century is emphasised by the fact that hardly any of the vases can be dated earlier than about 490 – not to speak of the contemporary black-figure representations. The lower chronological limit of the Athenian representations seems to be a little before the end of the third quarter of the fifth century, maybe not later than about 430. In any case the interest of vase-painters in the subject decreased abruptly after the mid fifth century."

46. Vestgavl VII.

47. London, British Museum inv. 1950,0104.10: <https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1950-0104-10> (tilgået 11.12.2021); BAPD no. 204043.

modentlig i dækstillinger meget lig den forreste hoplit på IN 2787.⁴⁸ Jeg vil ikke her gå nærmere ind på Herodots berømte udsagn om, at athenerne ved Marathon i 490 f.Kr. var de første grækere til at angribe “i løb” (δρόμω); men uanset, hvad han helt præcis mente med det, virker det som er rimelig antagelse, at en del af det intenderede overraskelsesmoment netop var at nægte perserne muligheden for at skyde efter behag under fremrykningen.⁴⁹

Konklusioner

Da den helt særegne dækstilling på IN 2787 er fuldstændig ukendt i de øvrige skulpturer, der er bevaret, havde den med stor sandsynlighed ganske specifikke konnotationer for den samtidige betragter, nemlig kamp mod persiske styrker – styrker der, fra et græsk synspunkt, i unik grad var karakteriseret ved deres insisteren på buen som det primære kampvåben i hovedslag. Denne forbindelse kunne etableres rent ikonografisk ved at fremstille dem, der mindedes, i defensive stillinger, der var usædvanlige i en rent græsk kontekst mellem to falankser, men potentielt af vital betydning, når man stod over for mere mobile tropper, der kæmpede effektivt over længere afstand ved stadig at afsende byger af pile.

At den hugsiddende stilling var konceptuelt forbundet med kamp mod en bubevæbnet modstander, synes at finde bekræftelse i, at den (på trods af et tilsyneladende totalt fravær i skriftlige kilder) optræder hyppigt nok i andre medier – ikke bare attisk vasemaleri, hvor den forekommer relativt regelmæssigt, men også som motiv på mønter. Det kan forekomme paradoksalt, at mønter slået både af grækere (som man må formode er markeringer af græske sejre) og af persere (der tilsyneladende viser grækere blive besejret) skulle fremstille hoplitter på hug eller knæ, rent bortset at fra denne stilling passer godt til det runde billedfelt på en mønt. Men uanset fokaliseringen – om ‘blikket’ er venligt- eller fjendtlighedsindet – havde Tarsos, Kilikien og Chersonesos det til fælles, at de lå i udkanten af den græske verden, og at deres territorier var domineret af

---

48. Tegeater ved Thermopylai: Hdt. 7.218.2-3. Spartanere ved Plataiai: Hdt. 9.61.2-3. Se også 9.49.2, hvor *hele* den græske koalitionsstyrke er ude af stand til at forsvare sig ordentligt mod *hit-and-run* angreb fra beredne persiske bueskytter (og cf. Plut. *Arist.* 14.2).

49. Hdt. 6.112; Storch (2001). For en grundig og afbalanceret analyse af, hvilken rolle persiske pile spillede, og hvad deres drabspotentiale mod græske hoplitter i hovedslag under Perserkrigene reelt var, se Blyth (1977) 174-88a.

kulturer, der benyttede buen som primærvåben: Tarsos og Kilikien ved Perserriket, Chersonesos nær skythisk territorium. I det lys er det måske mindre overraskende, at græske hoplitter blev afbildet i en stilling, der var både umiddelbart genkendelig og emblematiske for deres sammenstød med tropper, der brugte buen som primærvåben i stor målestok.

Slaget ved Ephesos i 498 f.Kr. kan ses som det tidligste sammenstød mellem athenske og persiske tropper i mærkbar målestok. Her lykkedes det persiske tropper under Artaphernes at samle sig igen, forfølge og totalt nedkæmpe de forenede ioniske styrker, der var ansvarlige for indtagelsen af Sardis. Og eftersom disse inkluderede et athenskt kontingent fra de 20 skibe, man havde sendt til støtte for Aristagoras' oprør, angiver denne begivenhed en *terminus post quem* for fremstillinger af sådanne konflikter i athenskt kontekst.⁵⁰ Efter dette sviende nederlag trak athenerne sig fra yderligere deltagelse i Den joniske Opstand, og deres næste sammenstød med persiske tropper må derfor være slaget ved Marathon i 490 f.Kr. under Dareios I's straffeekspedition mod de græske bystater på fastlandet – Athen og Eretria – der havde støttet det oprør, hans undersåtter ved kysten havde anstiftet.

Selvom væbnet konflikt mellem persere og grækere vedblev at være et fast element indtil udgangen af klassisk tid, passer en datering af IN 2787 til 500-490 f.Kr. på dette grundlag fortrinligt med den alment accepterede stilistisk funderede datering til senarkaisk eller tidlig klassisk tid, dvs. ca. 500-480 f.Kr. Denne tidsramme passer ubesværet med Perserkrigene, som markerede højden af sådanne sammenstød, og som – i det mindste fra et græsk perspektiv – var skelsættende, altomstyrtende begivenheder, der havde indflydelse på grækernes identitet og selvforståelse i århundreder derefter.

På basis heraf er det vores påstand, at Frederik Poulsens fortolkning af IN 2787 i det store og hele var korrekt, og at IN 2787 sandsynligvis er foranlediget af en træfning mellem athenske og persiske styrker på et tidspunkt i løbet af denne periode og rejst som gravsten over to hoplitter dræbt under en sådan aktion. Størrelsen og kvaliteten af stelen anbringer den blandt flertallet af bevarede arkaiske attiske gravsteler, eller med andre ord i en klasse af gravmarkører normalt reserveret for aristokratiet.

---

50. Hdt. 5.99-102. I 5.103.1 siger Herodot udtrykkeligt, at athenske tropper deltog i afbrændingen af Sardis ([...] ἐξαγγέληθ' Ἰωνῶν ἀλούσας ἐμπεπρήσθαι ὑπὸ τε Ἀθηναίων καὶ Ἴωνων), og de må derfor også have været med i den efterfølgende kamp med perserne ved Ephesos.

Bibliografi

- Anderson, J.K. 1963. "The Statue of Chabrias", *American Journal of Archaeology* 67: 411-13.
- Anderson, J.K. 1970. *Military Theory and Practice in the Age of Xenophon*. Berkeley, CA.
- Anokhin, V.A. 1980. "The Coinage of Chersonesus. IV Century B.C. – XII Century A.D." (oversat fra russisk af H.B. Wells), *BAR International Series* 69. Oxford.
- Arrington, N.T. 2015. *Ashes, Images and Memories. The Presence of the War Dead in Fifth-Century Athens*. Oxford.
- Ashmead, A.H. & K.M. Phillips Jr. 1971. *CVA Bryn Mawr College, The Ella Riegel Memorial Museum, Fasc. 1. Attic Red-Figured Vases*. Princeton, NC.
- Avram, A.J., J. Hind & G. Tsetskhladze. 2004. "The Black Sea Area", i Hansen, M.H. & T.H. Nielsen (edd.), *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*. Oxford: 924-73.
- BAPD Beazley Archive Pottery Database <<https://www.beazley.ox.ac.uk/carc/pottery>> (tilgået 11.12.2021).
- Blyth, P.H. 1977. *The Effectiveness of Greek Armour Against Arrows in the Persian War (490–479 B.C.): An Interdisciplinary Inquiry* (ph.d.-afhandling). Reading.
- Boardman, J. 1970. *Greek Gems and Finger Rings. Early Bronze Age to Late Classical*. New York.
- Boardman, J. 1975. *Athenian Red Figure Vases: The Archaic Period*. London.
- Boardman, J. 19912. *Greek Sculpture: The Archaic Period*. London (første udgave 1978).
- Buckler, J. 1972
"A Second Look at the Monument of Chabrias", *Hesperia* 41: 466-74.
- Casabonne, O. "Le syennésis cilicien et Cyrus: l'apport des sources numismatiques", in Briant, P. (ed.), *Dans les pas des Dix-Mille: Peuples et pays du Proche Orient vus par un Grec*. Pallas 43: 147-72.

- Casabonne, O. 2000. "Conquête perse et phénomène monétaire: l'exemple cilicien", i *Mécanismes et innovations monétaires dans l'Anatolie achéménide. Numismatique et Histoire. Actes de la Table Ronde d'Istanbul, 22–23 mai 1997*. Varia Anatolica 12. Istanbul: 21-91.
- Despinis, G. 1967. "Kykladischen Grabstelen des 5./4. Jhs. v. Chr. ", i Schuchhardt, W.H. (ed.), *Antike Plastik* 7. Berlin: 77–86.
- Friis Johansen, K. 1951. *The Attic Grave-Reliefs of the Classical Period. An Essay in Interpretation*. København.
- Grossman, J.B. 2001. *Greek Funerary Sculpture. Catalogue of the Collections at the Getty Villa*. Malibu, CA.
- Harrison, C.M. 1982. *Coins of the Persian Satraps* (ph.d.-afhandling). Philadelphia, PA.
- Hölscher, T. 2017. *Die Geschöpfe des Daidalos. Vom sozialen Leben der griechischen Bildwerke*. Heidelberg.
- Jarva, E. 1987. "On the Shield-Apron in Ancient Greek Panoply", *Acta Archaeologica* 57: 1-25.
- Kuhrt, A. 2007. *The Persian Empire. A Corpus of Sources from the Achaemenid Period, I. II*. New York.
- Lecoq, P. 1997. *Les inscriptions de la Perse achéménide*. Paris.
- Matthew, C. 2012. *A Storm of Spears. Understanding the Greek Hoplite at War*. Barnsley.
- Poulsen, F. 1929. "Fragment eines attischen Grabreliefs mit zwei Krieger", *JdI* 44: 137–40.
- 1942. "Die Stele der 'Marathonkrieger', *From the Collections of the Ny Carlsberg Glyptotek* III. København. 29–32.
- 1951. *Catalogue of Ancient Sculpture in the Ny Carlsberg Glyptotek*. København.
- Richter, G.M.A. 1944. *Archaic Attic Gravestones of Attica*. Cambridge, MA.

- 1961. *The Archaic Gravestones of Attica*. London.
- Ridgway, B.S. 1993. *The Archaic Style in Greek Sculpture*. Chicago.
- Schäfer, T. 1997. *Andres Agathoi. Studien zum Realitätsgehalt der Bewaffnung attischer Krieger auf Denkmälern klassischer Zeit*. Quellen und Forschungen zur antiken Welt 27. München.
- Schefold, K. 1974. “Pammachos”, *Antike Kunst* 17: 137-42.
- Schmaltz, B. 1983. *Griechische Grabreliefs*. Darmstadt.
- Schwartz, A. 2009. *Reinstating the Hoplite. Arms, Armour and Phalanx Fighting in Archaic and Classical Greece*. Historia Einzelschriften 209. Stuttgart.
- Schwarzmaier, A., A. Scholl & M. Maischberger (edd.). 2016. *The Antikensammlung. Altes Museum, Neues Museum, Pergamonmuseum*. Darmstadt.
- Storch, R. 2001. “The Silence is Deafening. Persian Arrows Did Not Inspire the Greek Charge at Marathon” *Acta Antiqua Hungarica* 41: 381-94.
- Stupperich, R. 1977. *Staatsbegräbnis und Privatgrabmal im klassischen Athen*. Münster.
- Stylianou, P.J. 1998
. *A Historical Commentary on Diodorus Siculus Book 15*. Oxford.
- Tallis, N. 2005 “Transport and Warfare”, i Curtis, J. & N. Tallis (edd), *Forgotten Empire. The World of Ancient Persia*. London: 210-35.
- Troxell, H.A. 1981. “Olontes, Satrap of Mysia”, *Schweizerische numismatische Rundschau* 60: 27.37.
- Whybray, R.N. 1983. *The Second Isaiah*. Sheffield.
- Østergaard, J.S. & A. Schwartz. 2022. “A Late Archaic / Early Classical Greek Relief with Two Hoplites (Ny Carlsberg Glyptotek IN 2787)”, *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts* 137: 1-37.